

Horváth Pál

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet

Liszt látogatása a pesti Nemzeti Színházban

Liszt Ferenc magyarországi kapcsolatainak és magyar vonatkozású műveinek kutatása már a 20. század első felében is fontos és eredményes munka volt. A *Muzsika* zeneművészeti, zenetudományi és zenekritikai folyóirat első, 1929-ben megjelent, Lisztnek szentelt száma számos jelentős tanulmányt tartalmazott, köztük Major Ervin *Liszt magyar rapszódiai* vagy Isov Kálmán *Liszt és Budapest* című írását. A szám tematikáját és célját pedig Papp Viktor írásának címe határozta meg: *Hozzuk haza Liszt Ferencet!*¹ A későbbiekben Gárdonyi Zoltán Liszt Ferenc magyar stílusáról írt,² az 1960-as években Prahács Margit a magyarországi Liszt-levelek tekintetében járult hozzá a kutatáshoz,³ majd az 1970-es és 1980-as években jelentek meg Legány Dezső könyvei *Liszt Ferenc Magyarországon*⁴ címmel, Eckhardt Mária pedig a témában számos megkerülhetetlen publikáció között részletesen feldolgozta az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található Liszt-kéziratokat is.⁵ Tulajdonképpen a magyar zenetudományt folyamatosan foglalkoztatták és máig foglalkoztatják Liszt művészetének magyarországi vonatkozásai, amiben különös jelentőségűek a szerző pest-budai tartózkodásának eseményei. A Liszt-kutatás már ezeket is feldolgozta, részletesen ismertetve a látogatások időpontjait és eseményeit – többek között az elmúlt évben megjelent publikációkban, gondolok itt Watzatka Ágnes 2014-es munkájára,⁶ vagy a *Liszt Ferenc utazásai a reformkori Magyarországon című kötetre.*⁷

Jelen tanulmányom célja, hogy adalékokkal szolgáljak egy apró részterület, Liszt Ferenc 1856-os pesti látogatásának pontosabb feltárásához. Ezt is csupán egyetlen speciális szempontból, Liszt és a pesti Nemzeti Színház viszonylatában teszem. A témaválasztás indoklásához pedig szükséges lesz az írás konklúzióját már az elején felfednem: véleményem szerint a látogatások közül Liszt alig egy hónapos 1856-os magyarországi tartózkodása volt szakmai és személyes szempontból egyaránt a leggyümölcsözőbb a magyar nyelvű operajátszás szereplői számára.

1 Papp Viktor: „Hozzuk haza Liszt Ferencet!”, *Muzsika* I/1–2. (1929. február–március), 22–28.

2 Gárdonyi Zoltán: *Liszt Ferenc magyar stílusa*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1936.

3 Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886. Hrsg. Margit Prahács. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966.

4 Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1976.

5 Mária Eckhardt: *Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986.

6 Watzatka Ágnes: *Liszt Ferenc a Vigadó színpadán*. Budapest: Magyar Művészeti Akadémia, 2014.

7 Dömötör Zsuzsa–Kovács Mária–Mona Ilona–Sziklavári Károly: *Liszt Ferenc utazásai a reformkori Magyarországon*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2015.

Liszt 1856. augusztus 10-től szeptember 13-ig tartózkodott Magyarországon. Először Esztergomba utazott, ahol megnézte az új Bazilikát, ugyanis látogatásának fő eseménye az Esztergomi mise augusztus 31-i bemutatója volt. A következő napon, augusztus 11-én érkezett meg Pestre.⁸ Ittléte alatt a Nemzeti Színházban – a szokásos módon – mindennap volt előadás (augusztus 20. kivételével). A korabeli magyar nyelvű sajtó több alkalommal beszámolt arról, hogy Liszt maga is jelen volt a Nemzeti Színházban, és nem mulasztja el közzétenni elégedettségét a színház operai személyzetével kapcsolatban. Így például az augusztus 14-i *Zsidónő*-, vagy az augusztus 23-i *Hunyadi László*- előadásra vonatkozóan.

Liszt Ferenc a »Zsidó hölgy« előadása alkalmával is meglátogató a színpadot, s a főszereplők irányában a legszebb elismerést nyilvánítja, mi operai személyzetünkre nézve igen hízelgő körülmény.⁹

Hunyadi László, Erkel operája. E nemzeties dalmű, ma is a szorongásig tele házat csinált. (...) Liszt Ferenc — ki az egész előadást végig hallgatá — tetszésének szemebetűnő jeleit adá, mind a dalművet, mind a szereplőket illetőleg.¹⁰

A tárgyalt évadban fontos változások történtek a Nemzeti Színház operai személyzetét illetően. Az 1855-ös és 1856-os évre vonatkozó színházi zsebkönyveket összehasonlítva kiderül, hogy többek között ekkor került a színház kötelékébe Ellinger József és Ellingerné Engst Teréz, valamint szerződött vissza Hollósy Kornélia, aki 1850 márciusában hagyta el a Nemzeti színpadát.¹¹ Hogy Lisztre nagy hatást tehetett Hollósy hangja, arról további beszámolók tanúskodnak. Az augusztus 12-i *Rigoletto*-előadás kapcsán azt olvashatjuk, hogy személyesen ment a színpadra üdvözölni az énekesnőt.

Liszt Ferenc, Hollósy L. Kornélia szép éneke által meglepetve, sietett ünnepelt művésznőnknek tetszését azonnal kinyilvánítani, s még *Rigoletto* előadása alatt, Ráday gróf és Erkel kíséretében a színpadon meglátogató.¹²

Liszt elismerése nem csupán alkalmi jellegű volt, erről a *Hölgyfutár* egy jóval későbbi, 1857-es beszámolójából bizonyosodhatunk meg.

Hollósy Kornélia nevét a külföldi művészkörökben igen gyakran emlegetik, s Liszt Ferenc maga – bármerre jár – nem mulasztja el soha, hogy meg ne emlékezzék e páratlan koloratur-énekesnőről.¹³

8 Alan Walker: *Liszt Ferenc 2. A weimari évek 1848–1861*. Ford. Rác Judit. Budapest: Editio Musica Budapest, 1994, 389–390.

9 *Hölgyfutár* VII/191. (1856. augusztus 19.), 781.

10 *Hölgyfutár* VII/195. (1856. augusztus 25.), 798.

11 A Nemzeti Színház 1855-ös és 1856-os évre vonatkozó zsebkönyvei. Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár (ZsK 281, 282).

12 *Hölgyfutár* VII/189. (1856. augusztus 16.), 774.

13 *Hölgyfutár* VIII/279. (1857. december 05.), 1213.

Meyerbeer 1856-ban bemutatott operájában, az *Észak csillagában* nyújtott alakítása is elnyerte a közönség és a jelenlévő Liszt tetszését.

A fuvola versenynél önkénytelen eszünkbe jutott: menyire igaz azon állítás, hogy minden hangszer többé kevésbé halvány utánzata a szép emberi hangnak. A kitűnő művész koloratúrája a búcsúnál, és a fuvolaversenynél elragadta a roppant nagy számú közönséget, s el magát a jelen volt Lisztet.¹⁴

Hollósyt a Meyerbeer-opera szakavatott előadójának mondhatjuk, hiszen 1856 elején maga a szerző hívta meg őt és a Doppler-testvéreket a darab bécsi előadására, ahol saját páholyát ajánlotta fel a vendégeknek. Bécsi tartózkodásuk alatt előadták Meyerbeernak az opera egy részletét, az előbbi idézetben említett fuvola-tercettet, amelyet nehéz koloratúrái miatt a bécsi színpadon nem is énekeltek.

Liszt a Doppler-testvérekkel is különösen jó viszonyt ápolt, akikkel ismeretsége már korábbra nyúlt vissza, és meghatározó jelentőséggel bírt a pesti zenei élet felvirágoztatását illetően. Egyik fontos találkozásuk 1853-ban volt, amikor a Dopplerek külföldi koncertkörútjuk alkalmával személyesen látogatták meg Lisztet Weimarban. A találkozás hatására és Liszt biztatása nyomán fogalmazzák meg azt a beadványt – Erkel Ferencsel együtt –, amellyel elindították a Filharmóniai Társaság Zenekarát és a rendszeres szimfonikus zenekari koncerteket annak érdekében, hogy – amint ők fogalmaztak – nehogy Pest művészi tekintetben a kül- és belföld művelt városai mögött maradjon.¹⁵ A fiatalabb testvérnek, Doppler Károlynak kiemelt szerepe volt az 1856-os pesti Liszt-látogatás alkalmával. Őt bízták meg, hogy komponáljon négyes dalt Vajda János Liszt üdvözlésére írt szövegére. A dalt az augusztus 16-i ünnepélyes vacsorán adták elő. Liszt minden bizonnyal látta őt vezényelni is a Nemzeti Színházban, hiszen ő vezette a *Rigoletto*-előadást, amelyen Liszt jelen volt.

Még aktívabb kapcsolata volt Doppler Ferencsel, akinek első operáját *Benyovszky, vagy a kamcsatkai száműzöttek* címmel 1847 szeptemberében mutatták be a Nemzeti Színházban. Az operát a fiatal szerző Lisztnek dedikálta, az ajánlást Liszt egy gyűrűvel köszönte meg. A gyűrű kalandos sorsáról – miszerint nem jutott el címzettjéhez, mert útközben elveszett – egy tíz évvel későbbi levélből tudunk, amelyben Liszt arról ír, hogy újra elkészítteti és elküldi a Dopplernek szánt gyűrűt. A *Benyovszkyt* a Nemzeti Színházban negyvenszer adták elő.¹⁶ Ez az előadászám kiemelkedőnek számít a kimondottan a színház számára készült operák között. Doppler Ferenc következő operája és egyben legsikeresebb műve, az 1849-ben bemutatott *Ilka és a huszártoborzó*, amely még 1856-ban is a színház műsorának egyik alapvető darabja volt, így Liszt tartózkodása alkalmával kétszer is műsorra tűzték. Az *Ilka* összesen 88 előadást ért meg a Nemzeti Színház színpadán, és további huszonekötöt a Magyar Királyi Operaházban, ahová az 1884-es költözést követően a színház operatársulata magával vitte, és műsoron tartotta.¹⁷ Az egyik legsikeresebb magyar operaként az *Ilka* számos helyre eljutott, és

14 *Hölgyfutár* VII/197. (1856. augusztus 27.), 806.

15 A témáról bővebben lásd Eckhardt Mária: „Liszt és a Doppler-testvérek szerepe a Filharmóniai Társaság alapításában”. In: *Zenetudományi Dolgozatok 1982*. Szerk. Berlász Melinda–Domokos Mária. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete, 1982, 133–139.

16 Lásd Nemzeti Színház katasztere, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár.

17 Lásd Nemzeti Színház katasztere, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár.

a 19. századi magyar operák között szinte egyedülálló módon nemcsak a történelmi Magyarország területén játszották (Pozsonyban, Aradon, Kolozsváron), hanem több európai nagyvárosban is (köztük Bécsben, Hannoverben, Olmützben, Londonban). Pesti nemzeti színházi előadásainak számával csak a legsikeresebb Erkel-operák (*Hunyadi László*, *Bánk bán*) vetekedtek, amelyek azonban nem jutottak el külföldre. Bár arról nincs tudomásunk, hogy Liszt 1856-os pesti tartózkodása során jelen lett volna az *Ilka* két előadásának valamelyikén, elköteleződését Doppler vígoperája iránt világosan jelzi, hogy szeptember 8-i nemzeti színházi koncertjén műsorra tűzi az opera motívumaiból készült hegedű–zongora művet, amelyet Singer Ödön és Hans von Bülow komponált. A *Kettős hegedűre és zongorára*, *Doppler Ferenc „Ilka és a huszártoborzó” operájának motívumaiból* olyan jelentős műsorszámok mellett kap helyet, mint Kölcsey–Erkel *Hymnus*, a *Les Preludes* magyarországi bemutatója, vagy a *Hungária* szimfonikus költemény ősbemutatója.¹⁸ Doppler Ferenc számára Liszt pesti tartózkodásának hozadéka lehetett továbbá, hogy ekkoriban bízta meg a *Magyar rapszodiák* meghangszerelésével, amelyet Doppler 1857 és 1860 között végzett el. Liszt elégedett volt a hangszereléssel, ezt 1860. szeptember 14-i weimari feljegyzése tanúsítja. A kiadásra szánt kéziratot anyag jegyzékében a következő megjegyzést fűzte a Doppler Ferenc által meghangszerelt *Magyar rapszodiákhoz*: „Magyar Rapszodiák nagy zenekarra, F. Doppler hangszerelésében – revidálva Liszt F. által. / Nem szabad elfelejteni Doppler nevét a címlapra tenni, mert csodálatosan végezte ezt a munkát.”¹⁹

Liszt szeptember 8-i nemzeti színházi koncertjén nem ül a zongorához. Bár a *Magyar Sajtó* napilap híradása szerint augusztus 22-én Bräuer Ferenc karnagy zeneestélyén Beethoven a-moll hegedűszonátáját játszotta Singer Ödönnel, a nagyobb nyilvánosság előtt nem lép fel hangszerével. A *Hölgyfutár* kritikusa ezt szövé is teszi a koncerttel kapcsolatban:

Hogy népiesen fejezzük ki magunkat, ezúttal a közönség Rómában volt, de pápát nem látott. Liszt hangversenyében nem hallhattuk Lisztet játszani ama hangszeren, melynek varázsát költészetét csaknem ő fődözte föl, s melynek csodabája — úgy látszik — egyedül Liszt arkánuma volt.²⁰

Liszt 1856-ban maga is tervezte egy magyar opera komponálását. Leveléből, amelyben egy megfelelő magyar operaszöveg megtalálására szólítja fel Kertbeny Károly írórt, a sajtó is idéz:

Most ön is lászson hozzá kedves Kertbeny, hogy szavát tartsa, és legalább egy magyar operaszövegre adjon eszmét, ha már kidolgozását magára vállalni nem akarja.²¹

18 Nemzeti Színház színlapja 1856. szeptember 8., Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár.

19 Walker: *Liszt Ferenc* 2, 533.

20 *Hölgyfutár* VII/208. (1856. szeptember 10.), 849.

21 *Pesti Napló* VII/1865. (1856. május 14.), o.n.

Magyarországi tartózkodása alatt augusztusban aztán egyre sűrűbbek az operával kapcsolatos hírek. Az *Esztergomi mise* bemutatójának alkalmából írt cikkek nem mulasztják el megemlíteni a magyar operatervet sem, miszerint Liszt már csak a méltó szövegre várakozik, amellyel kapcsolatban elvárás, hogy történeti tárgyú, a nemzetélet eddigi történetét kifejező és lírai elemeket tartalmazó legyen. A *Pesti Napló* szeptember elején már 80 arany jutalomról tudósít a magyar tárgyú operaszöveg elkészítéséért.

Liszt Ferencz tisztelői 80 arany jutalmat tűztek ki magyar történeti tárgyú operaszövegre. A pályázás feltételei később fognak közzé tétetni.²²

A megfelelőnek tűnő szöveg csak 1858-ban kerül Liszt látókörébe, de mint tudjuk, az opera sosem készült el. A kiszemelt librettót Beck Károly: *Jankó, der ungarische Rosshirt* című műve alapján Salomon Mosenthal készítette el. Az a Mosenthal, aki később Doppler Ferenc utolsó operájának (*Judith*), majd Goldmark Károly *Sába királynőjének* szövegekönyvét írta.

Úgy tűnik a pesti látogatás nemcsak saját magyar operatervének gondolatát élénkíti fel Lisztben, de más szerzők operáinak ügyét is támogatja. 1857-ben tervezi például Mosonyi (ekkor még Brand) Mihály *Kaiser Max auf der Martinswand* operájának weimari premierjét. Liszt azt tanácsolta a zeneszerzőnek, hogy dolgozza át a darab néhány részét. Mosonyi azonban ahelyett, hogy ezt megtette volna, egész kompozíciós koncepcióját megváltoztatta és végképp elfordult operájától, amelyet soha nem mutatott be. 1859-től kezdve kizárólag nemzeti magyar stílusban komponált, és felvette a Mosonyi nevet. A két zeneszerző kapcsolata épp az 1856-os látogatás alkalmával vette kezdetét. Mosonyi a Liszt tiszteletére rendezett díszvacsorára írta meg és mondta el tréfás zenei tószóját, amely az *Esztergomi mise* humoros szakmai elemzése volt.²³ Szövegében részletezi azokat a nehézségeket, amelyekkel az előadók a mű betanulása közben találkoztak. Mosonyinak személyes tapasztalata volt a művel kapcsolatban, hiszen bemutatóján a nagybőgő szólamban játszott. Az *Esztergomi mise* előadásának és Liszt megismerésének emlékét öntötte szavakba közel tíz évvel későbbi cikkében, amit a *Zenészeti Lapok* hasábjain közölt:

Én Lisztet akkor tanultam közelebbről megismerni, midőn 1856-ban Pestre jött esztergomi miséje előadásához a próbákat vezetendő. Őszintén bevallom, hogy ekkor ez a mű rám nézve az a fény sugar volt, mely egykor Sault Pállá változtatta.²⁴

Ha nevét nem is változtatta Pállá, de Lisztnek szerepe lehetett abban, hogy Brandból Mosonyivá módosította azt.

A baráti és szakmai kapcsolatok Liszt távozása után is megmaradtak, mind Doppler Ferencsel, mind Mosonyi Mihállyal. Liszt nagybecsülését jelzi, hogy 1882-ben Podmaniczky Frigyes bárónak azt javasolta, hogy a hamarosan elkészülő Operaházban kapjon helyet

22 *Pesti Napló* VII/1977. (1856. szeptember 06.), o.n.

23 Mosonyi elemzéséről bővebben lásd Ilona Mona: „Erste musikalische Analyse der »Graner Messe« von Ferenc Liszt”, *Studia Musicologica* XXIX/1987., 343–351. Domokos Zsuzsanna: „Liszt Ferenc Esztergomi miséje Mosonyi Mihály interpretációjában”, *Magyar Zene* LIV/3. (2016. augusztus), 311–316.

24 *Zenészeti Lapok* V/32. (1865. május 11.), 250.

Doppler és Mosonyi szobra is. Liszt Erkel is ösztönözte a *Hunyadi László* külföldi bemutatására. Pestről való távozása után még 1856 novemberében személyes hangvételű levélben kéri Erkel, hogy küldje meg neki a *Hunyadi* német szövegkönyvét és partitúráját Weimarba, egy külföldi bemutató reményében. Ugyanitt üdvözlí Dopplert és Mosonyit, valamint az *Esztergomi misében* közreműködő zenekari tagokat és énekeseket, mint írja, „úgy összebarátkoztam”.²⁵ Hogy Liszt kellemes személyes és zenei élményekkel távozhatott 1856-os magyarországi látogatásáról, azt nem csak előbb említett levele, vagy a magyar nyelvű sajtóhírek látszanak megerősíteni. 1856-ban Hector Berlioz is beszámol az *Esztergomi mise* előadásáról. Írásában kifejti a magyar előadók erőn felüli teljesítését, miszerint a mű eljátszhatatlannak és előadása lehetetlennek tűnt, ennek ellenére figyelemre méltó módon játszották el a darabot.²⁶

Írásom zárógondolatában szeretném ellensúlyozni a korabeli pesti Nemzeti Színház zenei kvalitására vonatkozó és eddig felsorakoztatott dicséreteket. Ehhez csak kicsit kell tovább követnünk Liszt Ferenc útját, aki pesti tartózkodását követően egy rövid bécsi és prágai kitérő után Wagnerhez utazott Svájcba. Az együtt töltött hat hét fontos és intenzív időszak volt művészi kapcsolatukat illetően. Elképzelhető, hogy Liszt beszámolt Magyarországon szerzett friss zenei élményeiről is. Néhány évvel később, 1863 júliusában Wagner is ellátogatott Magyarországra, ahol két koncertet adott a Nemzeti Színházban, műsoron saját műveivel. A „tetemesen megerősített” zenekart maga a szerző vezényelte.²⁷ Pikáns adalék lehet a zenekar minőségére vonatkozóan Wagner 1863 szeptemberében, közvetlenül pesti tartózkodása után kelt levele, amelyben a várost – Liszt korábbi tapasztalataival ellentétben – a „die unmusikalischste Stadt” jelzővel illette.²⁸

25 *Liszt Ferenc válogatott levelei 1824–1861*. Közr. Eckhardt Mária. Budapest: Zeneműkiadó, 1989, 196–198. A kifejezés Eckhardt Mária magyar fordítása. Az eredeti, német nyelvű Liszt levelet lásd *Franz Liszt Briefe aus ungarischen Sammlungen 1835–1886*. Hrsg. Margit Prahács. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966, 94–96.

26 „Liszt en Hongrie” in *Journal des débats politiques et littéraires* (1856. szeptember 24.), o.n.

27 Nemzeti Színház színlapjai 1863. július 23., július 28., Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár.

28 Lásd. *Richard Wagner an Freunde und Zeitgenossen*. Ed. Erich Kloss. Berlin–Leipzig: Schuster & Loeffler, 1909, 364.